

Joan Barthel: Mentsük meg a családokat gyermekeinknek c. tanulmánya alapján, fordította és összeállította Oláh Ágnes

Egységben az erő avagy családvédelem haladóknak

„Ha a nemzet készakarva olyan rendszert álmodott volna meg, amely a benne dolgozó szakembereket frusztrálja, az adófizetőket, akik fenntartják, dühíti, a rá szoruló gyermekekkel nem törődik, jobbat, mint a jelenlegi gyermekjóléti rendszer, nem alkothatott volna.”

(A szavak mögött: mit tegyünk a gyermekekért és családokért – az USA Nemzeti Gyermekvédelmi Bizottságának zárójelentése)

A mozgalom² reménykedéssel indult. Igen gyenge reménysugár volt ez; a statisztikák nem kecsegtettek semmi jóval, támogatást csupán egy maroknyi szakember hite jelentett, akik szerint a gyermekvédelmi rendszerben lehetséges volt a fejlesztés. Ebben a rendszerben nem a gyermek érdekei kerültek előtérbe – ezt leginkább a családjukból kiemelt gyerekek száma tükrözte.

1971-ben kb. 330 000 voltacsaládon kívül nevelkedő gyerekek száma az országban, 1977-ben több mint félmillió. A következő néhány évben némileg javult a helyzet, de a nyolcvanas évek közepén a számok riasztóan megemelkedtek, a droghasználat futótűzszerű terjedése következtében és különösen a belvárosokban.

A „krízis” szó nagyon jól jellemzi azt a folyamatot, amely a kilencvenes években megindult, a családon kívüli elhelyezés az amerikai életmód részévé vált. 1991 közepére hozzávetőlegesen 600000 gyermek élt a családjától elválasztva – nevelőotthonokban, fiatakorúak börtöneiben vagy elmeorvosintézetekben. A probléma nagysága még szembetűnőbb volt, ha az adatokat államokra lebontva tekintették: Kaliforniában 1990 végére csaknem 80 000 gyermek élt intézetben vagy nevelőszülőknél. New Yorkban is több mint 63 000. Tehát az, hogy problémás családok számára a gyermekek kiemelése a megoldás, elfogadott – jóllehet, aligha elfogadható – nézet lett.

A rendszer működtetésének költségei – amit az adóból fedeztek – nyomasztóan magasak lettek. 1991-ben az adófizetők pénzéből 9.1 milliárd dollárt költöttek a családjukból kiemelt gyermekek ellátására. Az állami nevelésbe vétel növekvő tendenciáját az az ésszerűtlen pénzpolitika is lehetővé tette, amely a központi költségvetésből inkább a családon kívüli ellátást támogatja, és minimális összeget fordít a megelőzésre.

A rendszer a gyermek kiemelésének fő okai közé sorolja az „abúzust” és az „elhanyagolást”. Bizonyos esetekben a gyerek tényleg a béke szigetére ér a súlyos bántalmazások után. Azonban a „hanyagság” sokkal többször a szegénységnek vagy egy családi krízisnek tudható be, ami miatt a szülők vagy a gyerekek teljesen elveszítik a lábuk alól a talajt. Ezt a folyamatot az is elindíthatja, ha nincs otthon elég élelem, esetleg kikapcsolták az áramot vagy a fűtést. Ám az is előfordulhat, hogy a helyi gyermekjóléti

² A családmegóvó mozgalomról lásd még folyóiratunk 1997/5-ös számát. A szakzsargonban gyakran fordul elő a „deficit családmegóvó” kifejezés, amely a család értékelésekor a hiányosságokat veszi figyelembe. A családmegóvó program azonban a család erőforrásaira koncentrál.

szolgálat telefonja péntek délután 5 órakor csörög, és a túlterhelt szociális munkás egyéb információk és lehetőségek hiányában elrendeli a kiemelést.

Érzelmi és pszichológiai szempontból a gyermek hatalmas árat fizet a kiemelésért. Egy megnyugtató tévhit szerint a bántalmazott és elhanyagolt gyerekek megmentésének legjobb módja az állami gondoskodásba vétel, és kivétel nélkül otthonra találnak majd, ahol szerető nevelőszülők ringatják őket álomba. Ezt a mítoszt az éveken át tartó kongresszusi meghallgatások eredményesen lerombolták. A szakértők beszámolója egy zord és csalóka álomországról szóltak, ahol a gyerekek nem mindig érezhetik magukat biztonságban, és nem mindig tudják, honnan jönnek, és merre tartanak tovább. Néhányan pedig úgy nőttek fel, hogy soha nem ismerték az édesanyjuk nevét.

Még az állami gondozás legelkötelezettebb hívei is egyetértenek abban, hogy- az USA-ban túl sok és nemritkán elhamarkodott kiemelés, történik, továbbá nem fordítanak elég figyelmet a lehetséges alternatívák felkutatására.

A Nemzeti Gyermekvédelmi Bizottság 1991-es felmérése szerint az állami nevelésbe vett fiatalok 55%-a két vagy három áthelyezést él „meg. A rendszerben maradás átlagos időtartama államonként más és más, de a gyerekek kb. 14%-a öt vagy annál több – sok esetben jóval több – évig marad gondozásban, és ezalatt az egyetlen „biztos” pont az életében a gyakran alulfizetett és túlhajszolt szociális munkás.

E. P. Jones, aki tizenhárom évig volt állami gondozásban csupán azért, mert hatéves korában édesapja újra nősült és mostohaanyja nem vállalta a felnevelését, elmondta, hogy ugyanazzal a szociális munkással soha nem találkozott kétszer. Kilenc éves volt, amikor az egyik gondozónak azt mondta, hogy haza akár menni. A szociális munkás visszakérdezett: „Hova haza?” A kislány erre nem tudott felelni.

New York állam Szociális Osztályának becslése szerint a New York City egyes körzeteiben élő gyerekek 25%-a hatéves kora előtt legalább egyszer állami nevelésbe kerül. Detroitban és Chicagóban hasonló a helyzet. Kétségkívül a szegénység a legfőbb oka a családi kríziseknek és az azt követő gyermekelhelyezéseknek (New York City-ben a lakáskiutalásra pályázók 26 évig vannak várólistán). 1990-ben 33, 6 millió amerikai élt szegénységben.

Douglas Nelson, jelenleg az Annie E. Casey Alapítvány ügyvezető igazgatója a nyolcvanas években gyermekjóléti politikát dolgozott ki a szakma Washington D. C.-beli fellegrárában, a Szociálpolitikai Oktatási Központban. Összegyűjtötte azokat a jellemző okokat, amelyek az elmúlt évtizedben családi kríziseket és igen gyakran gyermek-kiemelést eredményeztek.

- A felső- és középfokú végzettségük jövedelme visszaesett
- Nőtt az egyedülálló nők által vezetett háztartások aránya
- A szegénységben élő gyerekek aránya meghaladja a gyerekek egyötödét
- Az olyan lakások száma, amelyek elfogadható minőségűek, megfizethetőek és a rezsijük sem túl magas, csökkent
- Az olcsó és súlyos függőséget okozó drogok egyre hozzáférhetőbbé váltak.
- A közpénzekből mind kevesebb fordítódik jövedelem- és lakásprogramokra, egészségmegőrzésre, valamint preventív jellegű szociális szolgáltatásokra.
-

„A fentieket látva nem meglepő – mondja Nelson – és senkinek sem kell bonyolult magyarázatokba bocsátkoznia arról, hogy ezek a folyamatok miért tesznek egyre több amerikai családot sebezhetőbbé a krízisekkel szemben, miért élnek egyre többen növekvő nyomás alatt, és miért válnak családok tartósan képtelenné gyerekeik igényeinek kielégítésére.”

Ha a kiemelések ilyen ütemben folytatódnak, Nelson szerint az évtized végére majdnem egymillió gyermek él majd családjától távol, egy államilag szubvencionált rendszerben.

A gyermekek még a legjobb nevelőotthonokban is átélik a veszteséggel járó kínzó érzést, a családjuktól való hirtelen, magyarázat nélküli elszakadás okozta traumát, amelyet sokan „altatás nélküli műtéti beavatkozásnak” titulálnak. Susan Kelly, a michigani Szociális Osztály munkatársa egy nevelőanyát idéz: „20 éve vagyok nevelőanya. Jönnének csak el hozzám aznap, amikor egy új gyereket kapok. Az ember csak nézi, ahogy a gyerek vég nélküli órákon át áll az ablaknál, nem szól, nem eszik, néha nem is sír, csak ácsorog az anyjára várva. Az anyukája azt mondta neki: „Visszajövök érted..., de mi tudjuk, hogy nem fog.”

Gary Stangler, a missouri Szociális Osztály vezetője szerint a jelenlegi gyermekjóléti rendszer olyan, mint „egy sziklatömbre épült falu”. Minden rendben, csupán a gyerekek potyognak folyamatosan a mélybe. A közösség öregjei összeülnek, és kitalálják, hogy a legjobb megoldás kórházat nyitni a szikla lábánál. Ez a klasszikus kormányreakció: építsünk kórházakat. A falunak nem kell más, mint egy kerítés a sziklatetőn, hogy ne zuhanjanak le a gyerekek. A családvédelem pedig része a kerítésnek.”

1974-ben a Washington állambeli Tacóban két gyermekpszichológus, Jill Kinney és Dávid Haapala elkezdett egy programot, amely a családvédelmi szolgálatok országos mozgalmává nőtte ki magát. Akkoriban azt remélték, hogy a gyermekjóléti rendszert egy „szuper gyermekotthon-hálózat” kialakításával fejleszthetik tovább. Ezekben az intézményekben a nevelőszülők intenzív képzésben vennének részt megfelelő számú szakember segítené őket, és minden egyes problémás gyerek után plusz pénzt kapnának. Mikor támogatásért pályáztak az Országos Mentálhigiénés Intézethez, az összekötőjük, Jaek Bartleson felvetette, hogy még a kiemelés előtt próbáljanak a családdal dolgozni, mégpedig úgy, hogy a szociális munkás beköltözik a család otthonába. Meg is egyeztek, hogy kipróbálják ezt a módszert, annak ellenére, hogy néhány kollégájuk figyelmeztette őket, szerezzenek be „golyóálló hálósákokat”.

Kinney így emlékszik vissza: „Rögtön az elején világossá vált, hogy nem kell feltétlenül beköltözni a család otthonába. Elég, ha jól hallgatod meg az embereket, és általában megnyugszanak. A helyzet elkezd kitisztulni, a kedélyek lecsillapodnak. Az elején fogalmunk sem volt arról, hogy mit is kellene csinálnunk, ami csodálatos volt, hiszen nem kellett egy előre meghatározott sémát követni, hanem szabadon, a család igényeihez idomulva végezhattük a segítő munkát. Így kreatívan és rugalmasan dolgozhattunk.”

Hat hónap elteltével azokból a családokból, amelyekkel a segítők dolgoztak, egyetlen gyerek sem került ki, amit véletlen egybeesésnek tekintettek. Pusztá szerencse, gondolták. Újabb hat hónap után az Országos Mentálhigiénés Intézet megvizsgálta a program statisztikáját, amiből kiderült, hogy a siker változatlan.

Ez az úttörő családvédelmi program az Otthonteremtők (Home-builders) elnevezést kapta. Az 1970-es évek végére egy tucat -más és más néven futó – magánügynökség kínált családvédelmi szolgáltatást országszerte. Ahogy a modell egyre elterjedtebbé vált, 1982-ben az Otthonteremtők egy saját szervezetet alapított, a Viselkedéstudományi Intézetet, amely a képzést irányította. Mára a családvédelem ezen nemzeti mozgalma gondosan felépített szolgáltatásokat fog össze, amelyek arra hivatottak, hogy együtt tartsák a gyerekeket és szüleiket, és az automatikus kiemelés helyett alternatív megoldást kínáljanak. Ezek a szolgáltatások rövid távú, intenzív krízisintervenciót jelentenek, amelyre akkor kerül sor, ha a gyermeket annak a közvetlen veszélye fenyegeti, hogy kiszakítják családjából. Mind az

elméletet, mind a gyakorlatot tekintve, ez a megközelítés lényegesen eltér a hagyományosan alkalmazott családvédelmi módszerektől.

A szociális munkás a bejelentésre 24 órán belül reagál, várólista nincs.

Egyszerre csak két vagy három családdal dolgozik, mindössze négy-hat héten keresztül, és ha kell, hetente 20 órát is eltölt egy-egy családdal.

A munka a család otthonában és közvetlen környezetében folyik, azaz a saját életterületükben. Az esetfelelős a szülőkkel és a gyerekekkel egyaránt kapcsolatban van:

Az esetfelelős a nap 24 órájában, a hét minden napján rendelkezésre áll, mivel a krízisek nem igazodnak a 9-től 5-ig tartó munkaidőhöz.

A szociális munkás gyakorlati és elméleti segítséget is nyújt: vízvezetéket szerel a családdal, ha kell, ugyanakkor hagyományosabb tanácsadó tevékenységet is végez, mondjuk az agresszió-kezeléssel vagy a szülői skillekkel kapcsolatban.

A családmegóvás („family preservation”) nem helyettesíthet minden állami gondoskodási formát vagy családon kívüli elhelyezést, csakis az indokolatlan kiemelés. A családokért és gyermekekért végzett tevékenységek folyamatának kulcsfontosságú mozzanatáról van szó, amely az elsődleges prevenciós programoktól (lakásprogramok, közösségi tanácsadó központok) az átfogóbb beavatkozásokig (állami gondoskodás, örökbefogadás) terjedő kontinuumba illeszkedik. „A családmegóvás olyan alapvető szolgáltatás, amely elérhető kell legyen minden közösségben szinte minden krízishelyzetben levő család számára, ahol fennáll a gyerekek kiemelésének veszélye” – mondja Phillis Rozansky, a Polgárok a Missouri Gyermekekért elnevezésű érdekvédelmi szervezet ügyvezető igazgatója. „Csak azután, ha feltétlenül szükséges, jöhet szóba a kiemelés.”

A mai napig, a tizenhét évvel ezelőtti szerény kezdetek óta, az „Otthonteremtők”-program több mint harminc államban talált követőkre, ebből tizenháromban a munka „nagyban” folyik. A modellt eredetileg főként az állami gondoskodásba vétel megelőzésében alkalmazták, ma már a szükségtelen elmeógyógyintézeti, illetve fiatalkorúak börtönébe történő elhelyezések esetében is használják. A családmegóvásban mindenképpen gondos szakember-kiválasztásra és -képzésre van szükség. A szolgáltatást a kormánnyal szerződést kötő civil szervezetek, illetve közvetlenül állami ügynökségek végzik.

A segítségben részesülő családok átlagosan 80%-a a beavatkozás lezárása után egy évvel még mindig egységes. Mivel a tevékenység rövid távú, a hatékonysága is nagy. Noha a költségek államonként különbözőek, a program anyagi szempontból is mindenütt beválk. Missouriban egy családmegóvó akció családonként átlagosan 3200 dollárba kerül, míg az állami gondoskodásba vétel költsége gyermekenként és évenként 8000 dollár, ha a gyermeket nevelőszülőknél, és 40 000 dollár, ha gyermekotthonban helyezik el. Michigan államban, egy gyermek nevelőcsaládban történő elhelyezése egy évben 12 000 dollárba kerül, a családmegóvás pedig családonként 4500 dollárba. A fiatalkorúak börtönének illetve az elmeógyógyintézetnek a költsége gyermekenként 100 000 dollárnál is többre rúghat.

Az intenzív családmegóvó szolgáltatások neve más és más, attól függően, hogy hol működnek (Families First, Family Partners, Home Ties, Family Ties, Family Options). A munkatársak titulusa Washington államban, az „Otthon-teremtők”-nél „terapeuta”, Új Mexicóban „klinikus”, Missouriban „családmegóvó szakember”, és van, ahol egyszerűen „szociális munkás”. Legyen az elnevezés bármi, a cél közös: a veszély megszüntetése és nem a gyermek eltávolítása, a gyermek védelme, és közben a család együtt tartása.